

СРЕДНОВЕКОВНИТЕ БАЛКАНИ В КОНТЕКСТА НА ЕВРАЗИЙСКОТО ПРОСТРАНСТВО. ДИХОТОМИЯТА НА БАЛКАНСКИТЕ ЗЕМИ¹⁾ КАТО ПЕРИФЕРИЯ ИЛИ ЦЕНТЪР НА ИДЕИ И КУЛТУРА ЗА ЕВРАЗИЯ

Георги Димов

Софийски университет „Св. Климент Охридски“

Резюме. В основата на съвременната геополитическа позиция на България неминуемо лежи културно-историческото ни наследство. Понякога принижавано, алиенирано, negliжирано и от нас, българите, от нашите съседи и от далечни и чужди на нас страни. За сметка на това, в един схематичен и по-общ вид, в духа на съвременния академичен дискурс този наш *патримониален* дар е осъзнат и осмислен от видни световни историци като Лев Гумилъв и Арнълд Тойнби. Неслучайно за тях българският етнос е изиграл решаваща роля в развитието на Евразия. А според романтичната днес представа на покойния византолог и приятел на България Стивън Рънсиман нашият народ има най-голямо основание да претендира за военнополитическото наследство на Атила. Именно тези ракурси от историята на нашите български земи, неспособни да избягат от своята „балканска квалификация“, ще разгледаме в тази кратка и твърде обща статия, посветена иначе на един болезнен проблем. А именно дали Балканите, с цялата им днешна пейоративна натовареност, не са били някога, в миналото, център на идеи и културни модели за едни необятни и далечни земи и общества. Център за номадските и седентарните народи на Евразия. За един толкова отдалечен от нас свят.

Keywords: Eurasia, Balkans, Medieval times

Дали евразийското пространство има своя периферия и ако има, дали тя го предпазва от външни нашествия, миграции и притегателни политически сили? Или евразийското пространство, по-скоро в определени исторически цикли, гравитира около обособени културни и духовни центрове, които му задават своите икономически и професионални модели? Този въпрос, по-скоро дебат на днешната геополитика, реално не е бил, а и не е представлявал предмет на медиевистиката. Поради тази причина, в духа и в контекста на на-

стоящия форум, е не само желателно, а е и наложително историческата реверсивност на Баканите, като част от евразийството, да бъде предмет на дадена научна дискусия²⁾.

Днес южна граница за Евразия се явяват същите тези Балкани. В този смисъл и днешните български земи. Но противно на вменената в наше време второстепенна роля на Балканския полуостров, последният играел голяма роля в реалиите на мултикултурното и етническото пространство на Евразия през Средните векове. А и тъй като *евразийството* не се появило *ex nihilo*, и то имало своята историчност. Дори устоите на още по-модерното *неоевразийство*, постулирано от Александър Дугин в съвременна Русия, а именно евразийската доктрина сред белогвардейската имиграция, се зародила случайно или не, отново тук, в нашата столица София. И по-конкретно в съчинението на княз Н. Трубецкой (1890–1938) – „*Европа и човечеството*“⁽³⁾.

Особено динамичната роля в разглежданите от нас пространствени структури придобили балканските земи още през ранното Средновековие. Условната разделителна линия между Античността и Средните векове била прокарана още с първото масово раздвижване на народите от изток, познато ни като *Великото преселение на народите*. Освен Римската империя неговите удари понесли Китайската империя и държавата Гупта в Индия. Един от основните рейдове на водените от хуните пълчища бил на юг от Дунав в началото на V в. Около пътуващия двор на хунския предводител Мундзух се слели ирански и римски влияния и модели. По-късно, обединен от Атила, хунският племенен съюз оставил отпечатък си надалеч сред бургундите чрез традицията за черепни деформации, несъмнено с цел развитието на вестибуларния апарат при езда. Източноримските пратеници и дарове оставили пък своя спомен сред двора на Атила в унгарската пуста. По-късно по тези равнинни земи щели да се установят и други конни народи от евразийската степ – аварите, а след тях и унгарците. На всички тях било съдено да влязат в съдбоносни взаимоотношения с Балканите. Известно време след образуването на Аварския хаганат, в началото на VII в., антагонизмът между Сасанидски Иран и ромеите довел до т.нар. *Първи световен конфликт*. Така добре обрисувано от Лев Гумилев, противопоставянето на великите империи разделило евразийското пространство на два лагера. От една страна, перси, авари и Източнотюркският хаганат, а от друга – империята на Ираклий, западните тюрки и Тански Китай. Всъщност по това време Евразия била все още твърде „*сплотена*“ не само във военните си конфликти, които понякога се водели с голяма екстензивност по балканските земи на Византия, с миграциите на хуни, алани, сармати, тюрки в пределите на империята, но и в търговско отношение – чрез пътя на коприната, подправките, благоуханията. Всъщност по това време Европа, Азия и Африка били все още изобразените богини от катедралата в Хилдесхайм. Все още можели да се срещнат търговци от Леванта в Галия, както ни предава

Жан Фавие (Фавие, 2002). И все още ислямът не бил затворил *Mare Nostrum* (Средиземноморието), както пък ще подчертае белгийският медиевист Анри Пирен (Pirenne, 1937), колкото и да е оспорвана тази теза впоследствие (McCormick, 2001).

През този период на историческата сцена се появила и Стара Велика България. Половин столетие по-късно пътят на придвижването на Аспаруховите българи, прогонени от набиращата сила хазари, към долнодунавските земи следвал основните степни коридори. Тези своеобразни трасета, които все още щели да бъдат актуални, не само през XI–XII в., по време на т.нар *Второ велико преселение на народите* – в лицето на печенегите, узи и кумани, но и в по-късни времена – при монголските нашествия по българските земи и изграждането на империята на *Чингис хан* – необхватната *пах mongolica*. Неусетно осъзнаваме как тези неподатливи на времето пътни артерии вливали „свежата номадска кръв“ в балканските земи. Тази жизнена сила обаче си пробивала път не към периферията или границата на Евразия, а както може да се досетим, като във всеки жив организъм, към неговото сърце. Сърце, което задавало модела на чувства и форми. Това били Балканите, доминирани от древния Византион (Константинопол). И тъй като движението или миграцията на евразийските народи била екзогенен импулс, а не външно, ендегенно явление, което преодолявало неначертаните евразийски граници, то несъмнено ролята на земите на юг от Дунав в пространствения модел на Евразия била неоспорима. Несравнима в това, че от една страна, формирала сакрално пространство на държавност и идеология около центъра си Константинопол и несравнима в магнетичността си за източните народи. Истински център или по-скоро свещен център, както би го определил Мирча Елиаде (Елиаде, 1998). Тук вероятно ще се запитаме дали и географската наука няма да ни поднесе поредната изненада? И дали в един чисто схематизиран вид мизийските и тракийските равнини не представлявали все пак една „неугледна“ периферия? Отговорите са няколко. Единият, в духа на средновековната картография, доколкото я е имало, променя представата ни за посоките на света такива, каквито ги познаваме днес, поставяйки Йерусалим в центъра на света. Вторият отговор е от по-ново време. Той се базира на теорията за „*междинното пространство*“ на Димитри Кицикис, която прокарва въображаема ос през Евразия, поставя Балканския полуостров и Истанбул в самия ѝ център – център на две цивилизационни области – Запад и Изток (Kitsikis, 2007; Davarinos, 1999: 131–143). Мери Хелмс изключително интересно ни представи възможните центрове на една ментална средновековна епоха. За хората от тези времена те са два различни типа: единият – *център-там-горе*, и другият – *център-там-отвъд*. Обикновено били във връзка помежду си. Затова аналогията със земното и божие царство тук е съвсем очевидна. За втория център било характерно умението за изработването на красиви, сакрални, но ненужни предмети –

символ на божествения апотеоз. И както изглежда, географският фактор при „центъра-там-отвъд“, т.е. града на Босфора, за евразийските народи отпада (Helms, 1993: 213).

Впрочем през същите тези Средни векове, в по-голяма степен за Ромейската империя, а по-нататък и за Българското *канство*, а по-късно и *царство*, съществували три допирни, контактни и невралгични зони с останалото евразийско пространство. Първата зона обхващала тясната брегова ивица от устието на р. Дунав до крайбрежието на Черно море, между Херсонес и Боспор. Тази зона „на интереси“ имала стратегическо значение още за древните гърци и римляни, а за ромеите представлявала сигурен залог за политическото оцеляване на балканските им владения. Кавказ и Дунавската делта представлявали естествена граница на тази зона, която била не само фортпост, насочен към евразийските степни миграции. Крайбрежието на Понта било заето по всички удобни за пристанища заливи от Таманския полуостров (Боспор Кимерийски) през Крим (Таврика) до Добруджа (Малка Скития) от древни градове, някои от тях към VII в. вече в развалини, но други все още живи и дейни. Ролята, която тези градове играели в историята на Северното Черноморие, е многовековна и разнолика. Освен като търговски и политически центрове те били и междинни средища на културно влияние и взаимодействие между варварския свят и средиземноморската цивилизация (Якобсон, 1964: 6).

Втората зона обхващала Южноруската степ (Оболенски, 2001: 221–271). От края на VI до началото на XIII в. тя била населявана от номадски и полуномадски народи главно от ирански и тюркски произход, които дошли от Азия по споменатите от нас „*степни коридори*“. Появата им често предизвиквала хипохондричен страх в очите на седентарните народи, а нашествениците почти винаги имали за цел да се заселят, било то като федерати или със силата на оръжието, по североизточното крайбрежие на Черно море. В унгарската пуста. Или пък да продължат към богатите и спокойни земи по Долен Дунав. Тази перманентна заплаха накарала византийските, а сетне и българските държавници, да развият една специфична „*степна дипломация*“, която чрез бракове и идеологии като „*семејството на владетеля*“, християнски мисии, езикова инфилтрация и скъпи дарове, обикновено предмети на материалната култура, оставила дълбока следа в евразийското пространство през Средновековието. Много от номадските войни се ввели във военната аристокрация на Византия като наемници, а през VI–VII в. дори се появил епосът за номадския войн под знамената на василевса. Масови били най-вече заселванията по днешните български земи на етнически смесени славянски, тюркизирани или иранизирани групи от това „*евразийско море*“, през целия средновековен период, които в крайна сметка оставили своя генотип във формирането на съвременните българи. Особено многобройни били печенежките и куманските миграции през XI в. – време,

в което тема Парадунавион се била превърнала в своеобразна буферна зона, обърната към нашествениците от Севера.

Третата контактна зона обхващала днепърските прагове, свързващи Балтийско с Черно море, и станала известна с времето като дългия воден път – „път из Варяг в Греки“. Там към 900 г., след постепенния упадък на Хазарския хаганат, едно държавно обединение, известно ни днес като Киевска Рус, се разположило предвидливо по този речен път. Разбира се, с оглед и на икономическите облаги. Самата варяжка търговия с Изтока се преориентирала през третата четвърт на IX в. от Багдад към Централна Азия. Към началото на X в. обаче в търговията на варягите настъпила нова промяна на маршрута, този път от Централна Азия към Константинопол и пределите на Ромейската империя (Симеонова, 2006: 152–156). Изглежда, че княз Олег и непосредствените му наследници са разглеждали новата си столица като междинна спирка към по-съблазнителни хоризонти. Всъщност интересът на варягите (или *росите*) към византийската столица, известна за тях с названието *Миклигард*, датирал още от 860 г., когато те за първи път я обсадили. С помощта на една особено тачена реликва – т.нар. Плащеница на Дева Мария – била поискана помощта на светицата – покровител на Константинопол, Богородица. Скоро след това в морето се извила страшна буря и потопила вражеските кораби, а патриархът успял да удържи града. През X в. росите поне още пет пъти се отправяли на война към земите на византийците по познатия ни път, а българите често и предвидливо алармирали ромеите за варяжките походи.

Днес историците приемат, че пренасочването на търговията и интересът на росите от Азия към Константинопол предполагали не само търсенето на попечеливш пазар. Тези действия вероятно били продиктувани и от стремежа на ромеите да предотвратят новите и крайно неприятни нападения на руския флот, съставен от еднодръвки (*моноксилни*), срещу своята столица. И както изтъква Дж. Шепард, отварянето на константинополския пазар за росите „се дължи не толкова на търговски интереси или на нуждата на Константинопол от провизии, колкото на византийската дипломация“. Или, както може да отбележим, най-вече на имперската дипломация към евразийското пространство⁴). В рамките на това евразийско пространство в „Книга за церемониите“ руснаците са поставени редом до маджарите и печенегите, а техните владетели са наречени архонти. Едва след приемането на християнството от росите техният владетел, вече зет на василевса, бил наречен „духовен син“. Владетелите на Кавказ, по презумпция подчинени на империята, пък получавали вместо писма „заповеди“ и „нареждания“ от столицата. Най-виден сред тях бил куропалатът на Грузия, следвал го владетелят на Абазгия, а от цялото това боголюбиво семейство най-изтъкнат бил „духовният брат“ на императора – българският цар.

В началото на XI в. ромейската политическа и духовна супремация в Евразия достигнала своя връх. Силно било нейното влияние и в XII в. Няколко

събития от първата половина на XIII в. обаче до известна степен отслабили връзките в тази „византийска общност“. Въстанието на българи, сърби, падането на Константинопол под латинска власт и завладяването на руските княжества от Бату – внука на Чингиз хан, изградили нов политически *modus vivendi* в евразийското пространство. Постепенно от орбитата на ромейското имперско влияние отпаднали и земите в Централна Европа, както и голяма част от Балканите. Но този инертен властови модел на политическо свиване и фрагментарност в никакъв случай не попречил на културните и духовните връзки между земите на юг от Дунав и Евразия, дори напротив.

По-важно било, че за някои източни държави, като най-голямата по площ Русия, историческата идеологема за Евразия, пречупена през балканската призма, минавала през няколко етапа. Доктрината за „Третия Рим“ на Филотей (1465–1452), отправена към московския велик княз Василий III Иванович (1505–1533) (Синицына, 1998: 416). Завладяващата идея за единна „православна общност“, или по-точно „византийска общност“ (Оболенски, 2001), респективно опита за реновирането на Византийската империя при императрица Екатерина Велика (1762–1796)⁵, панславизма и накрая чрез предмета на нашата конференция – *евразийството*. Поне за първите две явления, или по-точно исторически парадигми, пряко отговорен се явявал Константинопол – Новият Рим, и завладяването му от османците. За по-отдалечените земи на днешен Китай споменът за византийските земи, наричани от китайците *Фу-Лин*, и техните чудеса все още се пази от „Стара история на Танг“ на Лиу Ксю – държавник и историк, който компилирал своя пътепис, използвайки китайския имперски архив през X в. (Марков, 2012: 37–45). За номадите от Южноруските степи пък *Кесарорда* (т.нар. от тях Константинопол) бил културният и политически образец, мегаполисът, с който единствено арабска градска култура могла да бъде съизмерима. От далечните северни острови Оркни Арнор Тордарсон (придворният поет на граф Торфин Могъщи) също виждал Бога като „отзивчив покровител на гърците“, а *Grad-folk* – същия този великолепен град, под грижите на който били попаднали русите, след като техният владетел Владимир приел християнството ок. 988 г. (Шепард, 2007: 163–164).

Но ако се запитаме защо отдаваме предимство на града на Константин, то било, защото в по-голямата си част от *Medii Aevi* до късното Средновековие Константинопол се явявал *par excellence* притегателният център и духовно средище на Балканите за народите от Източна и Централна Европа, за номадите от Азия. Било то посредством нагласите в мисловните структури, които византийската столица задавала към евразийските народи през Средните векове, или посредством културната традиция, която имала силна приемственост. Или заради своите богатства.

Показателно било, че когато този православен център загинал през 1453 г., с него изчезнали и другите балкански средновековни държавни формирова-

ния. А накрая, по познатия ни исторически сценарий, една бъдеща евразийска империя обезсмъртила вечния град на ромеите – неговата духовна и политическа доктрина⁶.

Отговорът на този въпрос се крие и в симбиозата на Балканите с Евразия в културно и духовно отношение. През ранното Средновековие Ромейската империя със своята висока цивилизация привличала погледите на близки и далечни народи от евразийското пространство. Силно пленявал въображението блясъкът най-вече на ромейската столица. Красотата на църковната утвър, на скъпите дрехи и накити, на пищната литургия оказвали много силно въздействие от Южен Пелопонес до Северно море и от Адриатика до Кавказ. А това било закономерно явление. Обикновено духовната култура се предшества от материалната, колкото и недуховно да звучи това днес. По своя характер аспектите на монументалната живопис, архитектурата, литературата, приложното изкуство и духовната мисъл били *извънвремеви* взаимовръзки⁷. Средновековната българска държава пък, поради своята териториална близост, се е ползвала в най-голяма степен от културните достижения на империята. Византия, с времето България, а доста по-късно и Сръбското кралство, отправяли тези културни модели отвъд Дунав, на север и изток. Голяма част от народите в Евразия естествено ги акумулирали. Тук няма да споменаваме множеството източни мисионерства на ромеите, моравската или хазарската мисия на св. Константин-Кирил Философ или огромната роля на византийците във възприемането и контаминацията на източната и западната култура, между православието и исляма, между античното и йератичното. Тази роля е неоспорима и чрез архитектурните влияния в църковното строителство, та до строежа на хазарската крепост „*Белая вежа*“ (*Саркел*), чрез многобройните запазени паметници на монументалната живопис или приложното изкуство, станали трафаретни за цялото Средновековие. Само ще отбележим, че Византия и Българското царство, особено второто по времето на Симеон Велики (893–927), имали какво да предложат. Едната – фундамента на своята богата духовна и материална култура, другата – освен ролята на посредник и своята славянска, разбираема, специално за Киевска Рус, писменост. А и не напразно преславската културна традиция на Българското царство е определена най-вече като естетически медиатор между средновековните руски земи и Византийската империя (Бичков, 1999: 16). Като в подкрепа на тези твърдения ще споменем и факта, че най-старият руски надпис – от с. Гньоздово, по своите палеографски особености съвпада напълно с откритите надписи в България от X в. (Преславския надпис, Самуиловия надпис).

В тази връзка показателна за руско-българските културни взаимоотношения през X в. е и статията на бележития руски филолог *Михаил Сперански*. Проникването на славянобългарската книжнина в Русия, началния период на разпространението на християнството сред източните славяни и постепенното изграждане на църковна йерархия този руски учен опреде-

лил като славянобългарско дело, въпреки липсата на конкретни аргументи. „Това състояние на християнството – пише Сперански, – довежда до извода, че у нас още в средата на X в. е имало вече съответната, макар и с ограничени потребности църква, имало е и богослужение – и едното, и другото на славянски език. Довладимировото християнство несъмнено било предимно българско, а след казаното може да бъде определено предимно като западнобългарско“. Интересно е, че и други руски изследователи били склонни да свързват покръстването на русите при Асколд и Дир с християнизаторската роля на България, което било повече предмет на определени убеждения, отколкото се крепяло на историческите факти (Михайлов, 1990: 5–29).

Всъщност литературните и духовните модели не се формирали по тази красива трактовка. Хомогенността на (староцърковната) славянска литературна традиция се дължала преди всичко на нейната единна наднационална същност. Независимо къде били превеждани или съставяни църковните съчинения, а това се отнасяло и за художествените произведения, винаги бил следван установеният от православиято канон. Затова националистичните гледни точки на по-старите литературни историци или изкуствоведи, които различаваха творби, създадени през IX в. в Македония, през X в. в Бохемия, през XI в. в Киев, съответно като произведения на дадена народна школа, изглеждат несъстоятелни. Всички тези свещени творби са били, а и все още са, еманация на *православната традиция*, излъчвана през Средните векове от нашите балкански земи от културния център към останалата сфера на евразийското пространство. Разликите в тези творби били по-слабо изразени дори от различните школи в италианското ренесансово изкуство от XIV–XV в. И както обобщава Андрей Грабар, това не били отделни езици на изкуството и културата, а само „местни диалекти“. И понеже се опитваме да не навлизаме в прекалена детайлност, ще обобщим, че славянската литературна традиция представлявала своеобразна рецепция на византийската книжовна култура. Традиция, която имала за цел да направи ромейската духовност и по-адаптивна, и по-достъпна, и по-разбираема сред голяма част от евразийските народи. Но въпреки сравнително относителната оригиналност на славянската литература, особено преводната, тя в никакъв случай не представлявала робско преклонение пред гръцките модели. За това спомогнали няколко фактора, сред които голяма е и българската заслуга. Константин Преславски съчинил известния си акростих „Азбучна молитва“ през IX в. В него прозирала идеята, че славяните след покръстването си и чрез придобиването на свещени книги са станали част от световното християнско семейство – идея, подета и от руските книжовници през XI в.

Друг важен елемент за самоопределение сред славяните е убеждението за превръщането им в един „нов народ“ след промяната в конфесионалната им ориентация. Но най-значителен бил приносът на българските църковни дейци в духовния живот на Русия. Повечето принадлежали към изключително изтъкнатия кръг книжовници, сформиран около търновския патриарх Евтимий през XIV в. Така, българският монах Киприан Цамблак станал митрополит на Москва и Русия. В тази си роля той особено поощрявал притока на български ръкописи на изток. Известен изгнаник бил и сърбинът Пахомий. Един друг ученик на Евтимий Търновски – Григорий Цамблак, след странстване в сръбските и влашките земи, бил ръкоположен за митрополит на Киев през 1415 г. В крайна сметка делото на тези забележителни мъже, както и на по-старите книжовници от IX–XI в. оформило два обособени периода на духовно влияние, отправени от българската средновековна държава на изток. Първият бил наречен „български“, а вторият „южнославянски“ от Димитрий Оболенски (Оболенски, 2001: 427–479).

Последното, което Балканите и техният център разпространили и едва ли не катексирани сред част от евразийските народи, освен материалната и духовната култура, вяра и естетика, били не друго, а властовите модели и техния сложен инструментариум. В музеите все още могат да се видят ромейските корони на унгарските владетели, диадемите, изработени от константинополските ювелири, или шапката на Мономах – символ на властта в Русия. Все още историците спорят за признаването на царския или имперски титул на даден владетел от ромеите. За ролята на законовите сборници, придобили голямо разпространение дори и в руските земи. Или за регалиите на властта, изпратени на даден племенен вожд от ромейския василевс. За старозаветните сюжети, иконографските сцени с Давид и Александър Велики, които прокламирали и валидизирали властта на управляващите.

И накрая, завършвайки този твърде кратък обзор на събития, проточили се близо хилядолетие, може да констатираме, че през Средните векове Балканите са имали водеща роля за голяма част от евразийското пространство. И не само че не били периферия или граница на това идеократично в днешно време понятие Евразия, а напротив. Земите на юг от Дунав били активен културен и духовен център в тази трудно разбираема, все още мултиетниеска и голяма по териториалните си размери общност.

БЕЛЕЖКИ

1. Названието „Балкански полуостров“ е било предложено и въведено за първи път в научните среди от немския географ А. Цойне през XIX в. Понятието „Източна Европа“, което по-нататък ще използваме, пък е една чисто емпирична категория – съчетание от географския и културния критерий, както изтъква Д. Оболенски.

2. Статията е подготвена първоначално като доклад за Първия национален форум „Евразийското пространство: Аргументи и предизвикателства“ – 19.04.2013 г., София.
3. През 1920 г. княз Н. Трубецкой емигрира в България; преподава в Софийския университет; издава съчинението „Европа и човечеството“, което се оказва основа за създаването на евразийската идеология. До раждането на евразийската идеология обаче довежда обсъждането на книгата на семинар в Софийския университет, в което участват П. П. Сувчински, Г. В. Флоровски, П. Н. Савицки. Раждане на нова идеология, прокламирано в сборника: *Исход к Востоку. Утверждение евразийцев.* кн. 1, С., 1921.
4. Подробно описание на търговския път намираме и у Константин Багренородни (945–959). „*От Киев руските търговци се отправят надолу по р. Днепър и стигат до Черно море*“. В устието на Днепър „се намира островът Свети Етериос. Оттам те отиват към реката Днепър (вероятно Днестър) и като стигнат благополучно до нея, отново си почиват. При благоприятно време те излизат на брега и отиват до така наречената река Аспрос, където си почиват по същия начин. След това продължават пътуването си и стигат до Селина, така нареченото устие на река Дунав. Докато минат река Селина, печенегите ги нападат. И ако, както обикновено, морето изхвърли лодки на брега, те извличат всичките, за да се противопоставят заедружно на печенегите. От Селина нататък те не се страхуват от никого, но като влязат в България, стигат до устието на Дунав. От Дунав те стигат до Конопа, от Конопа – до Констанция, до река Варна, и от Варна отиват до река Тичина. Всичко това е българска земя. От Тичина те пристигат в областта на Месемврия и така тука свършва тяхното твърде мъчително, опасно, пълно с препятствия тежко плуване“. За самата руско-българска търговия, доколкото разполагаме с преки податки, то изглежда, че голямо значение е имал районът около най-долното течение на р. Дунава. Там, където вероятно бил разположен славният град Преславен (Переяславец). Самият Дунав, минаващ през българската територия, по това време започнал все повече да се очертава като основен воден път в Югоизточна Европа, както личи от думите на княз Святослав (963–972), отправени към майка му, княгиня Олга – „*Не любо ми ест в Киев быти, хочю жити в Переяслави на Дунаи, яко то ест середя земли моеи, яко ту ест благая сходящая: отъ Грекъ злато, поволоки, вина и оwoщеве разноличныя, изъ Чехъ же, из Угорь сребро и колони, из Руси же скора и воскъ, медь и челядь*“.
5. Екатерина Велика предлага през 1782 г. възстановяване на някогашната Византия под формата на православна Гръцка империя, но начело с руски княз, императорски племенник. Идеята на руската императрица е известна като *Гръцкия проект*.

6. Духът на този балкански, имперски и най-вече християнски център бил отразен, при това неслучайно, още в съчиненията на един от най-харизматичните евразийски мислители – Константин Леонтиев (1831–1891).
7. След като разгледахме в общи линии пространствените структури на евразийството и допира му с Балканите, ние ще пропуснем времевите параметри в нашата тема. Не само защото периодът на Средните векове от близо хилядолетие имал своите до известна степен дефинирани, темпо-рални структури или често в него тази величина напълно отсъствала.

ЛИТЕРАТУРА

- Shepard, J. (1995). Constantinople – Gateway to the North: the Russians. In: Mango, C. & Dagron, G. (Eds.). *Constantinople and Its Hinterland*. Aldershot.
- Синицына, Н. В. (1998). *Третий Рим. Истоки и эволюция русской средневековой концепции (XV–XVI вв.)*. М.
- Оболенски, Д. (2001). *Византийската общност. Източна Европа 500–1453*. С.
- Марков, Н. (2012). *Когато всички пътища водеха към Константинопол*. В. Търново.
- Шепард, Дж. (2007). *Неспокойни съседни*. С.
- Pirenne, H. (1939). *Mohammed and Charlemagne*. English translation by Bernard Miall. From Internet Archive.
- McCormick, M. (2001). *Origins of the European Economy: Communications and Commerce, 300–900*. Cambridge.
- Фавие, Ж. (2001). *Карл Велики*. С.
- Трубецкой, Н. (1925). *Наследие Чингисхана. Взгляд на русскую историю не с Запада, а с Востока*. Берлин.
- Вестстейн, В. (2003). *Евразийское пространство. Звук, слово, образ. Языки славянских культур*. М.
- Davarinos, P. (1995). *Geschichtsschreibung und Politik*. Düsseldorf.
- Davarinos, P. (1999). Die Historische Theorie der Zwischenregion in Osten und Westen. *Journal of Oriental and African Studies*, 10, 131–143.
- Kitsikis, D. (2007). Géopolitique d'un Proche-Orient à venir. The Geopolitics of a future Middle East. *Diplomatie*, 24.
- Якобсон, А. (1964). *Средневековый Крым*. М.
- Симеонова, Л. (2012). Търговците *Rūs/Rhōs* (средата на VIII – 40-те години на XI в.). Преориентирането им от Евразия към Константинопол и приносят им в руско-византийската търговия. *Via Evrasia*, т. 1.
- Симеонова, Л. (2006). *Пътуване към Константинопол. Търговия и комуникации в Средиземноморския свят (края на IX – 70-те години на XI в.)*. С.

- Гумильов, Л. (2007). *Древните тюрки. Великият тюркски хаганат*. С.
- Михайлов, Е. (1990). *Руси и българи през ранното Средновековие до 964 г. С.*
- Левченко, М. В. (1956). *Очерки по истории русско-византийских отношений*. М.
- Динеков, П. (1945). Руско-българските етнически и културни отношения в осветлението на акад. Н. С. Державин. *ИПр.*, 1, 84–86.
- Чичуров, И. (1990). *Политическая идеология Средновековья. Византия и Русь*. М.
- Бичков, В. (1999). *Византийската естетика*. С.

MEDIEVAL BALKANS IN THE CONTEXT OF EURASIA

Abstract. The word, the term „Eurasia“ is often used to describe a idiocratic society including vast territory of nowadays Asia and Europe . The term „Eurasia“ is also sometimes used in Geopolitics, in History, in economic, diplomatic, cultural and ecclesiastical relations in modern times, but never in medieval ones.

Therefore that article is concerned with two themes. The first, a multiple and largely narrative one is the history of Eurasian's relations in medieval times. The second one is used to present the role of medieval Balkans in the context of Eurasian space.

Georgi Dimov

✉ Sofia University „St. Kliment Ohridski“
15, Tsar Osvoboditel Blvd.
1504, Sofia, Bulgaria
E-mail: gdimov1981@abv.bg